

УДК 339.97(477)

R19 R58

Фінансова спроможність територіальних громад України в умовах війни

Шуст О.А. , Варченко О.М. , Крисанов Д.Ф. , Герасименко І.О. ,
Драган О.О. , Ткаченко К.В. , Зубченко В.В.

Білоцерківський національний аграрний університет

E-mail: Шуст О.А. olena.shust@btsau.edu.ua; Варченко О.М. omvarchenko@ukr.net;
Крисанов Д.Ф. d_krysanov@ukr.net; Герасименко І.О. irina-gerasimenko@ukr.net;
Драган О.О. draganok@ukr.net; Ткаченко К.В. k-tkachenko@ukr.net;
Зубченко В.В. vikazubchenko@ukr.net

Шуст О.А., Варченко О.М., Крисанов Д.Ф., Герасименко І.О., Драган О.О., Ткаченко К.В., Зубченко В.В. Фінансова спроможність територіальних громад України в умовах війни. Економіка та управління АПК. 2024. № 2. С. 6–30.

Shust O., Varchenko O., Krysanov D., Herasymenko I., Drahan O., Tkachenko K.V., Zubchenko V. Financial capacity of Ukraine territorial communities under the conditions of war. AIC Economics and Management. 2024. № 2. PP. 6–30.

Рукопис отримано: 03.09.2024 р.

Прийнято: 10.09.2024 р.

Затверджено до друку: 28.11.2024 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2024-193-2-6-30

Встановлено, що методичний підхід до визначення загального рівня спроможності територіальних громад є спрощеним, а тому надзвичайно мала частка громад з низьким рівнем спроможності (до 1 %). Запропоновано методичні підходи та алгоритм розрахунку фінансової спроможності усіх територіальних громад України за довоєнний 2021 і воєнний 2023 рр., на основі чого визначено, що кількість громад з позитивним (високим, оптимальним, задовільним) рівнем спроможності не змінилася. Одержані результати дозволяють зробити висновок про ефективну адаптацію бюджетної політики органів місцевого самоврядування щодо викликів воєнного часу.

Виявлено, що в умовах воєнного стану в країні відбувалася поляризація територіальних громад за рівнями фінансової спроможності: високого рівня зросла на 13,5 %, критичного – зросла на 36,8 %, але зменшилася частка спроможних громад із групи оптимального рівня на 6,3 %, задовільного - на 24,0 %, низького - на 8,9 %. Якщо у 2021 р. територіальні громади високого і критичного рівнів фінансової спроможності налічували 569 громад (до 40 % від загальної кількості 1438 громад), то у 2023 р. – 677 (47 %), або відбулося збільшення їх кількості на 19 %. Розраховано, що приріст поляризованих (високого і критичного рівнів) громад становить 108 одиниць і відповідає чисельності проміжних (оптимального, задовільного, низького рівня) громад, а кількісний склад діаметрально розташованих груп громад зріс на 7,5 %.

Встановлено, що в умовах війни посилюється диференціація територіальних громад різного функціонального призначення за рівнем наповнення місцевих бюджетів, зокрема, за 2021-2023 рр. дохідна частина бюджетів сільських територіальних громад зросла на 134,5 %, селищних і міських – на понад 128 %, м. Києва – на 121 %, обласних – на 113,5 %. Зроблено висновок, що непропорційне зростання зумовлене збільшенням податку на доходи фізичних осіб за цей період на понад третину, а його частка у структурі доходів зросла з 60 % до 65 %, а також були реалізовані пропозиції щодо підвищеного на 4 % нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів (крім бюджету м. Києва).

Наголошено, що російська агресія завдала суттєвих втрат соціальної інфраструктурі та промислового потенціалу Київської області, змусила велику частину населення стати внутрішньо переміщеними особами (ВПО) або стихійно мігрувати за кордон. Після звільнення пристолічного регіону від окупантів, які тут знаходилися понад місяць, розпочалося відновлення об'єктів та інженерних мереж критичної інфраструктури, а потім - житлово-комунального господарства. Обґрунтовано, що ремонт пошкоджених та відбудова зруйнованих об'єктів може затягнутися на кілька років і основним гальмівним чинником є дефіцит фінансових та матеріальних ресурсів, нестача кваліфікованої робочої сили тощо.

Ключові слова: територіальні громади, фінансова спроможність, місцеві бюджети, місцеві програми, відновлення звільнених населених пунктів.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. На сьогодні управління розвитком сільських територій відбувається через систему місцевого самоврядування територіальних громад (ТГ). Відомо, що формування мережі об'єднаних громад відбувалося з 2015 по 2020 роки. Так, перші 159 громад утворилися у липні 2015 року. Добровільний етап формування ТГ продовжувався до 2020 р. і таким шляхом було утворено 1070 об'єднаних ТГ, потім їх створення відбувалося адміністративним шляхом. Зокрема, Миронівська міська ТГ була утворена 12.06.2020 р. – фактично одна із великої низки останніх за часом створення громад, які сформувалися перед ліквідацією старих і утворенням нових районів [1]. У результаті суттєво змінилася мапа адміністративно-територіального устрою України – замість 490 старих утворено 138 нових адміністративних районів, а вся система управління сільськими територіями пережила кардинальну трансформацію. Постановою Верховної Ради від 17.07.2020 р. «Про утворення та ліквідацію районів» у складі областей по всій Україні було виділено всього 1469 громад, зокрема: 409 міських, 435 селищних та 625 сільських. Території ТГ, які поділяються на 7567 старостинських округів, формують райони, а декілька районів - від трьох до десяти - утворюють області.

Після завершення формування ТГ почалася масова підготовка планів і проектів просторового розвитку. Війна призупинила розробку і реалізацію планів і проектів місцевого розвитку, але поступово цей процес поширився на більшість громад. У другому півріччі 2023 р. кількість охоплених процесом стратегічного планування ТГ розширилась до 1314 громад [2].

Стратегії місцевого розвитку територіальних громад вже тривалий період часу є предметом дослідження багатьох учених та практиків,

а реальні результати їх впровадження стали предметом обговорення на низці конференцій і круглих столів [3-8]. Основні зусилля спрямовувалися на визначення структури планувальних і проектних документів, періодизації їх розроблення та практичної реалізації, чіткого узгодження між собою термінів щодо впровадження та виходу на проектні параметри. Водночас практика переконує, що перспективи розвитку територіальних громад залежать від їх фінансової спроможності та реальних можливостей наповнення дохідної частини місцевих бюджетів. Громади, які мають низький або критичний рівень фінансової спроможності, надзвичайно обмежені щодо позитивного розвитку і потребують додаткової бюджетної підтримки. Саме тому питання фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в умовах війни та забезпечення їх відновлення після звільнення від російських загарбників є актуальними та будуть затребуваними органами місцевого самоврядування в майбутньому.

Метою статті є узагальнення досвіду становлення територіальних громад на початковому етапі, аналіз їх фінансової спроможності у мирних умовах 2021 р. і воєнному періоді 2023 р. та особливості практичної реалізації програмних і проектних документів в аспекті розвитку ТГ на сучасному етапі та на перспективу.

Матеріал і методи дослідження. Теоретичною основою дослідження стали наукові праці та матеріали обговорення результатів становлення територіальних громад після утворення нових районів, аналіз фінансової спроможності громад за результатами виконання бюджету у 2021 і 2023 рр. та їх диференціація залежно від досягнутого рівня спроможності, а також особливості відновлення зруйнованих під час війни населених пунктів тих громад, які були звільнені від російського агресора.

Під час проведення дослідження було використано низку загальних і спеціальних наукових методів, за допомогою яких отримано науково обґрунтовані результати. До них належать методи системного аналізу та теоретичного узагальнення (щодо формування бюджетів громад у різних умовах у довоєнний і воєнний періоди часу), структурно-семантичного аналізу і синтезу (для аналізу та оцінювання фінансової спроможності громад і диференціації його результатів за рівнями спроможності), адаптованої моделі 10-бального тесту Кена Брауна (для розрахунку показників виконання бюджету відповідної територіальної громади), абстракції (для формування висновків та систематизації прийнятих рішень щодо відновлення зруйнованих та звільнених від армії агресора населених пунктів з використанням показників забезпеченості ресурсами).

Результати дослідження та обговорення. Одним з найважливіших питань щодо можливості громад вирішувати нагальні питання місцевого розвитку, а, насамперед, для сільських і селищних ТГ – під кутом зору розвитку сільських територій, є їх спроможності: економічні, фінансові, соціальні, інфраструктурні, працересурсні та інші. Зазначимо, що спроможною територіальною громадою є така [9], в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів громади. З метою оцінювання власних спроможностей ТГ та аналізу потреб для забезпечення перспективного розвитку сільських територій розглянемо чинні нормативні документи та проведемо їх порівняння.

Зазначимо, що планування перспективного розвитку ТГ включає розроблення та прийняття місцевою радою Генерального плану розвитку населених пунктів громади, Стратегії місцевого розвитку та щорічних Планів соціально-економічного та культурного розвитку громади. Планування соціально-економічного та культурного розвитку ТГ включає наступні основні пункти, зокрема: аналіз соціально-економічного та культурного розвитку громади, її населених пунктів за попередній і поточний роки, визначення основних тенденцій розвитку, їх узгодження із загальнодержавними та регіональними тенденціями розвитку; визначення основних проблем розвитку економіки громади, її соціальної сфери, культурного розвитку; оцінювання стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудо-

вого потенціалу громади, визначення резервів такого потенціалу; пріоритетних цілей та напрямів розвитку громади на плановий період та шляхи розв'язання основних соціальних, економічних та культурних проблем ТГ; окреслення завдань з досягнення визначених цілей, встановлення термінів їх виконання з урахуванням фінансових та інших ресурсів громади [9].

У другому півріччі 2023 р. загальна кількість ТГ, які займаються стратегічним плануванням, зросла до 1314 громад (91 %) [2] (ще 126 громад тимчасово окуповані; лютий 2024 р.). Про це свідчать дані моніторингу стану розроблення та затвердження стратегічних документів, проведеного Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України. Стратегії місцевого розвитку є основою відновлення ТГ, містять стратегічні цілі, план заходів, перелік ключових проєктів, показників й інструментів моніторингу, які базуються на сучасних методиках – все це є непростим, але вкрай важливим завданням. Оскільки більшість громад розробляють або вже затвердили власні Стратегії, то це свідчить про їхню стійкість та спроможність до відновлення. Задля цього Мінінфраструктури реалізовує низку заходів, покликаних поліпшити стратегічне планування на місцевому рівні, які включають: внесення змін до наявної архітектури планувальних документів з метою зменшити кількість дублювальних документів, а також синхронізувати стратегічне, бюджетне та просторове планування на принципах інклюзивності, сприяти підвищенню якості підготовки і реалізації стратегічних документів для ТГ; розроблення Геоінформаційної системи регіонального розвитку (ГІС); оновлення методичних рекомендацій щодо розроблення, затвердження, реалізації, моніторингу та оцінювання Стратегій розвитку.

Важливу роль у підготовці стратегічних документів відіграє співпраця з міжнародними партнерами, агенціями регіонального розвитку, громадськими організаціями, зокрема: Програма «U-LEAD з Європою», Агентство місцевого розвитку та інформаційних ресурсів «Європоліс», Асоціація розвитку і реформ міст, селищ і сіл громад «Закарпаття – 21 століття» та ін. У найбільш загальному вигляді аналіз спроможностей ТГ за кожним показником проводиться окремо, а після визначення числового значення критерію (індексу) в Методиці [9] описано, як визначити загальний рівень спроможності територіальних громад. Вказано, що оцінювання спроможності громад проводиться на основі суми

числових значень критеріїв (індексів) оцінки рівня спроможності й становить: низький рівень спроможності – від 1,5 до 2,1; середній рівень спроможності – від 2,2 до 3,8; високий рівень спроможності – від 3,9 до 5 [10].

Зазначимо, що ключовими критеріями для оцінювання рівня спроможності ТГ є наступні демографічні, фізичний та фінансові (податкові) показники: чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної ТГ; кількість учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної ТГ; площа території спроможної територіальної громади; індекс податкоспроможності бюджету спроможної ТГ (надходження податків до бюджету громади на одного мешканця відносно такого ж показника загалом по області); частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної ТГ.

дять як за кожним окремим критерієм, так і за кожною окремою територіальною громадою (табл. 1).

Щодо спроможності ТГ за показником чисельності населення, який для багатьох сільських і навіть селищних територіальних громад є ключовим, оскільки решта показників є переважно похідними від нього, то з урахуванням усіх пересторог при формуванні громад за нижню межу було прийнято мінімальний показник 4 тис. осіб. Однак на практиці все виявилось значно складнішим, оскільки в окремих ТГ спостерігалось нижчі значення чисельності мешканців [11].

Очевидно, що внаслідок війни кількість ТГ, де відбуватиметься скорочення чисельності населення, буде зростати під впливом як природного скорочення жителів, так і їх міграції, зокрема, зовнішньої. І найбільше від цього потерпають сільські і селищні ТГ,

Таблиця 1 – Критерії попереднього оцінювання рівня спроможності ТГ

Назва критерію		Значення показника	Числове значення критерію
1.	Чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади	до 3 тис. осіб	0,3
		від 3 до 7 тис. осіб	0,6
		понад 7 тис. осіб	1
2.	Чисельність учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної територіальної громади	до 300 осіб	0,3
		від 300 до 500 осіб	0,6
		понад 500 осіб	1
3.	Площа території спроможної територіальної громади	до 200 кв. кілометрів	0,3
		від 200 до 400 кв. кілометрів	0,6
		понад 400 кв. кілометрів	1
4.	Індекс податкоспроможності бюджету спроможної територіальної громади	до 0,3	0,3
		від 0,3 до 0,9	0,6
		понад 0,9	1
5.	Частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади	до 20 відсотків	0,3
		від 20 до 40 відсотків	0,6
		понад 40 відсотків	1

Джерело: складено за джерелом [9].

Для кожного із вище перелічених п'яти критеріїв спроможності для ТГ визначається індивідуальне числове значення критерію (індексу), яке залежить від величини показника певного критерію щодо конкретної громади [9]. Наприклад, індекс чисельності населення для ТГ з населенням 2741 особа становитиме 0,3, для ТГ із чисельністю населення 3375 осіб становитиме 0,6, для ТГ із чисельністю населення 8121 особа становитиме 1,0 [11]. Саме такі підрахунки прово-

які наближаються до критичної межі, а ще більше проблем виникає у тих з них, які вже цю межу перейшли.

Дослідники зазначають, що запропонований підхід [10] для визначення загального рівня спроможності є необґрунтованим, оскільки інтервали між типами спроможності неоднакові: величина інтервалу для ТГ із низькою спроможністю становить (2,1-1,5) – 0,6; величина інтервалу для ТГ із середнім рівнем спроможності становить (3,8-2,2) –

1,6, що більше, ніж удвічі від величини інтервалу ТГ із низькою спроможністю; а величина інтервалу для ТГ із високим рівнем спроможності становить (5-3,9) – 1,1, що менше, ніж для попереднього інтервалу, але майже вдвічі більше, ніж для першого інтервалу. Отже, запропонована в Методиці шкала інтервалів для визначення загального рівня спроможності ТГ не відображає реальної кількості громад у кожній групі. І якщо провести розрахунок, то можна виявити, що кількість ТГ із високим рівнем спроможності становить 610 ТГ (42,4 %), із середнім – 817 ТГ (56,8 %), із низьким рівнем спроможності – лише 11 ТГ (0,8 %), усього 1438 ТГ. Це пояснюється допущеними прогалинами такого методичного підходу.

Зазначимо, що вказаний матеріал було оприлюднено 27.08.2021 [10], тобто, його підготовлено на статистичній базі і результатах формування ТГ, що завершилися у 2020 р. Очевидно, що на коротких відрізках часу – 1-2 роки і без війни - демографічні показники змінюються незначно, а фізичні (площа території громади) практично не змінюється. Для наших досліджень крайньою датою, на яку наявні верифіковані статистичні дані за чисельністю населення в населених пунктах і територіальних громадах, став 2021 р., тобто, станом на 01.01.2022. Після цього відбулися зміни у чисельності населення практично в усій Україні, і тому немає поки що сенсу вишукувати пізніші дані за демографічними показниками, а за фізичними вони є сталими. Водночас нині маємо 2024 р., але з 2020 р. по 2023 р. відбувалися значні щорічні зміни у фінансових показниках ТГ. Саме тому більш об'єктивно було б провести розрахунки за фінансовими показниками, але за даними 2023 р.

Відомо, що у 2020 р. до загального фонду місцевих бюджетів України надійшло 290,1 млрд грн; у 2021 р. – 351,9 млрд грн; у 2022 р. – 398,1 млрд грн; за січень-грудень 2023 р. – 441,9 млрд грн (усі дані без спеціального фонду і без урахування міжбюджетних трансфертів), що становить за 2020-2023 рр. приріст 152,3 % навіть незважаючи на воєнні дії на значній території. Тобто, за три роки доходи загального фонду місцевих бюджетів України зросли у півтора раза, але це відбувалося дуже нерівномірно у розрізі ТГ і призвело до суттєвої диференціації між ними. Тому аналіз та оцінювання фінансової спроможності територіальних громад за минулий рік дозволили б розкрити реальний стан справ у вказаній царині.

Оцінювання спроможності ТГ проведено групою українських дослідників на підставі

абсолютних і відносних показників з визначенням індивідуальних та граничних значень індикаторів на підставі алгоритму розрахунку інтегрального показника фінансової спроможності територіальної громади [12]. Проведемо аналіз методики оцінювання фінансової спроможності ТГ та розкриємо найбільш вагомий результати, які стануть основою для проведення подальших досліджень.

Оцінювання фінансової спроможності ТГ проведено за результатами звітних показників 2023 р. у розрізі 11 показників, розрахованих на підставі даних про чисельність населення та показників виконання бюджету відповідної громади. Зазначимо, що методологія оцінювання передбачає розрахунок показників відповідної ТГ з використанням адаптованої моделі 10-бального тесту Кена Брауна. Оцінювання здійснено у 1438 територіальних громадах за 11 вищезазначеними показниками фінансової спроможності. За результатами оцінювання фінансової спроможності, 182 територіальних громад (або 12,7 % від загальної кількості) мають критичний рівень спроможності, 247 (17,2 %) – низький. Тобто, 429 громад (29,8 %) належать до найнижчих категорій спроможності. Критичний рівень зафіксовано серед громад 16 областей. Об'єктивно, що значна кількість ТГ має низьку фінансову спроможність з огляду на воєнні дії, що відбуваються на їхніх територіях а також тих, які є близькими до зони бойових дій. Водночас значна кількість громад, які за оцінюванням віднесено до критичного рівня спроможності, знаходяться на територіях, віддалених від зони активних бойових дій.

До високого рівня спроможності віднесено 495 територіальних громад (34,4 %), до оптимального – 314 (21,8 %). Найбільша кількість громад з високим рівнем спроможності у Київській області – 54, Дніпропетровській – 48, Одеській – 44, Полтавській – 43.

Встановлено, що існує пряма залежність між сформованими рівнями спроможності ТГ і категоріями населених пунктів, які очолюють громади. Відповідно до проведеного оцінювання, із 495 громад, що належать до високого рівня спроможності, 198 (або 40 %) мають статус міських, 125 (25,3 %) – селищні громади, 172 (34,7 %) – сільські громади. У міру зниження рівня спроможності (від високого до критичного) частка ТГ міського типу зменшується, водночас кількість селищних та сільських громад зростає. Серед 182 громад, які віднесено до критичного рівня, лише 23 (12,6 %) міські громади, 62 (34,1 %) – селищні, 97 (53,3 %) – сільські (табл. 2).

Таблиця 2 – Розподіл територіальних громад за фінансовою спроможністю

Рівень фінансової спроможності	Кількість ТГ	%	із них:					
			міських	%	селищних	%	сільських	%
Високий	495	34,4	198	40,0	125	25,3	172	34,7
Оптимальний	314	21,8	86	27,4	100	31,5	128	41,1
Задовільний	200	13,9	40	20,0	70	35,0	90	45,0
Низький	247	17,2	33	13,3	77	31,2	137	55,5
Критичний	182	12,7	23	12,6	62	34,1	97	53,3
Усього	1438	100	380	26,4	434	30,2	624	43,4

Джерело: адаптовано за джерелом [12].

З метою проведення подальших досліджень проаналізуємо дві останні групи ТГ, які належать до критичного і низького рівнів фінансової спроможності. Щодо їхньої частки (відповідно, 53,3 % та 55,5 % по сільських громадах), то вона перевищує частку сільських ТГ в загальній кількості громад (43,4 %) майже на 10 і 12 в.п. На основі цього зроблено припущення, що необхідно провести аналітичну роботу в розрізі областей. У результаті виділено області із встановленим (визначеним згідно з фактичними параметрами) рівнем фінансової спроможності, що дозволить привернути увагу до тих сільських і селищних ТГ, які перебувають у скрутній фінансовій ситуації (табл. 3).

За результатами дослідження, всю сукупність громад із 24 областей було поділено на п'ять підгруп областей із встановленими рівнями (параметрами) фінансової спроможності: високий, оптимальний, задовільний, низький, критичний. Ці групи продубльовані буквами А, Б, В, Г, Д (а також логічно і числами 1; 2; 3; 4; 5) та їх прийнято називати вертикально складеними. Для верхніх двох підгруп областей А(1) і Б(2) із встановленими рівнями спроможності визначальними характеристиками є частка громад, які займають два перших диференційованих рівні спроможності (високий і оптимальний, або їх прийнято іменувати горизонтально поставленими), для двох останніх підгруп Г(4) і Д(5) – два останніх (низький і критичний, або горизонтально поставлений) (табл. 4).

Громади областей із задовільним рівнем фінансової спроможності залишаються проміжними і не враховують, тобто, є суміжними для обох подвійних підгруп областей (вертикально складені) із встановленими рівнями фінансової спроможності (А(1)+Б(2) та Г(4)+Д(5)).

У результаті вдалося досягти більш показових результатів щодо диференціації областей за показником встановленого рівня фінансової спроможності громад областей.

Отже, усі області були вертикально диференційовані на п'ять підгруп А(1), Б(2), В(3), Г(4), Д(5), а сукупність територіальних громад шляхом їх розчленування – на п'ять горизонтальних підгруп із диференційованим рівнем спроможності (високий, оптимальний, задовільний, низький, критичний) і це у підсумку дозволило отримати 25 підгруп ТГ. Умовно будемо вважати, що вершина цього своєрідного квадрата знаходиться зліва вверху (його параметри – найвища частка громад із високим рівнем фінансової спроможності – 78,3-52,9 %), а фактична точка опори цього квадрата – внизу справа (його параметри – максимальна частка громад із критичним рівнем фінансової спроможності – 73,5-25,4 %). Ці підгрупи громад для спрощення використання позначимо як перша (№ 1) і двадцять п'ята (№ 25) підгрупи ТГ. Від верхньої підгрупи квадрата № 1 (вниз, по діагоналі та справа) відходять підгрупи громад, які мають нижчі показники спроможності, тобто, має місце спадна тенденція. Але від нижньої підгрупи квадрата № 25 відходять підгрупи громад (вверх, по діагоналі та наліво), які мають зростаючу тенденцію. Межею або розділом між ними постають підгрупи областей В(3), зокрема: Чернігівська, Харківська, Миколаївська, Вінницька, Житомирська, Хмельницька; та підгрупи громад із задовільним рівнем спроможності (№№ 3; 8; 13; 18; 23). Наявність 4 підгруп громад справа внизу квадрата (№№ 19; 20; 24; 25) дозволяє вибрати репрезентативні громади і провести більш глибокі дослідження з метою вибору напрямів, способів та інструментів подолання ними спадних тенденцій.

Таблиця 3 – Розподіл громад (відсоток від загальної кількості громад області) залежно від рівня фінансової спроможності, 2023 р. (у розрізі областей)

Області із встановленим рівнем спроможності	Кількість ТГ	%	3 ніх за диференційованим рівнем спроможності:									
			високий	оптимальний	%	задовільний	%	низький	%	критичний	%	
А) Високий (1)												
Київська	69	100	54	78,3	13	18,8	2	2,9	0	0,0	0	0,0
Полтавська	60	100	43	71,7	13	21,7	2	3,3	2	3,3	0	0,0
Дніпропетровська	86	100	48	55,8	22	25,6	8	9,3	7	8,1	1	1,2
Кіровоградська	49	100	26	53,1	18	36,7	4	8,2	1	2,0	0	0,0
Сумська	51	100	27	52,9	15	29,4	4	7,8	4	7,8	1	2,0
Б) Оптимальний (2)												
Одеська	91	100	44	48,4	25	27,5	13	14,3	9	9,9	0	0,0
Черкаська	66	100	31	47,0	22	33,3	11	16,7	2	3,0	0	0,0
Львівська	73	100	33	45,2	16	21,9	12	16,4	12	16,4	0	0,0
В) Задовільний (3)												
Чернігівська	57	100	21	36,8	24	42,1	8	14,0	4	7,0	0	0,0
Харківська	56	100	20	35,7	15	26,8	5	8,9	15	26,8	1	1,8
Миколаївська	52	100	17	32,7	14	26,9	11	21,2	8	15,4	2	3,8
Вінницька	63	100	19	30,2	24	38,1	14	22,2	6	9,5	0	0,0
Житомирська	66	100	18	27,3	16	24,2	19	28,8	12	18,2	1	1,5
Хмельницька	60	100	15	25,0	19	31,7	10	16,7	14	23,3	2	3,3
Г) Низький (4)												
Івано-Франківська	62	100	15	24,2	7	11,3	8	12,9	18	29,0	14	22,5
Волинська	54	100	13	24,1	10	18,5	11	20,4	13	24,1	7	13,0
Донецька	46	100	11	23,9	5	10,9	8	17,4	9	19,6	13	28,3
Рівненська	64	100	14	21,9	6	9,4	13	20,3	18	28,1	13	20,3
Тернопільська	55	100	10	18,2	12	21,8	11	20,0	15	27,3	7	12,7
Д) Критичний (5)												
Закарпатська	64	100	10	15,6	4	6,3	6	9,4	29	45,3	15	23,4
Чернівецька	52	100	3	5,8	6	11,5	11	21,2	14	26,9	18	34,6
Запорізька	67	100	3	4,5	4	6,0	7	10,4	20	29,9	33	49,3
Луганська	27	100	0	0,0	2	7,7	0	0,0	6	23,1	19	69,2
Херсонська	49	100	0	0,0	2	4,1	2	4,1	9	18,4	36	73,5
Усього	1439	-	495	-	314	-	200	-	247	-	183	-

Джерело: адаптовано за джерелом [12].

Таблиця 4 – Розподіл областей між групами (відсоток від загальної кількості громад області) залежно від рівня фінансової спроможності, 2023 р. (у розрізі областей)

Групи областей за встановленим рівнем спроможності (вертикальні)	Кількість ТГ	%	3 диференційованим рівнем спроможності (горизонтальні):			критичний	%					
			Високий	оптимальний	задовільний			низький				
1. Розподіл областей із встановленим рівнем спроможності												
А) Високий (1) – 5 областей	315	100	198	62,9	81	25,7	20	6,4	14	4,4	2	0,6
Б) Оптимальний (2) – 3 області	230	100	108	47,0	63	27,4	36	15,6	23	10,0	0	0,0
В) Задовільний (3) – 6 областей	354	100	110	31,1	112	31,6	67	18,9	59	16,7	6	1,7
Г) Низький (4) – 5 областей	281	100	63	22,4	40	14,2	51	18,2	73	26,0	54	19,2
Д) Критичний (5) – 5 областей	259	100	16	6,2	18	7,0	26	10,0	78	30,1	121	46,7
Усього ТГ	1439	100	495	34,4	314	21,8	200	13,9	247	17,2	183	12,7
2. Діапазон поширення часток громад груп областей із встановленим рівнем спроможності												
Діапазон часток ТГ по групі А (1)	315	21,9	78,3-52,9	36,7-18,8	9,3-2,9	8,1-0,0	2,0-0,0					
Діапазон часток ТГ по групі Б (2)	230	16,0	48,4-45,2	33,3-21,9	16,7-14,3	16,4-3,0	0,0-0,0					
Діапазон часток ТГ по групі В (3)	354	24,6	36,8-25,0	42,1-24,2	28,8-8,9	26,8-7,0	3,8-0,0					
Діапазон часток ТГ по групі Г (4)	281	19,5	24,1-18,2	21,8-9,4	20,4-12,9	29,0-19,6	28,3-12,7					
Діапазон часток ТГ по групі Д (5)	259	18,0	15,6-0,0	11,5-4,1	21,2-0,0	45,3-18,4	73,5-23,4					
Усього ТГ	1439	100	495	34,4	314	21,8	200	13,9	247	17,2	183	12,7

Джерело: адаптовано за джерелом [12].

У наведених даних таблиці 4 частина 1 (розподіл областей із встановленим по вертикалі рівнем спроможності) група територіальних громад усіх областей разом розділяється підгрупою В із задовільним рівнем фінансової спроможності, яка включає 354 ТГ, на дві подвійні підгрупи громад областей А(1) і Б(2) та Г(4) і Д(5) практично навпіл: $(315+230)=545$ та $540=(281+259)$ ТГ. Це свідчить, що авторами проведеного дослідження [12] надзвичайно вдало була опрацьована її методика, і в результаті вдалося досягти орієнтовно рівномірного розподілу громад між вертикально розміщеними (складеними) областями.

З метою більш повного розуміння табл. 4 частина 2 (діапазон поширення часток громад груп областей із встановленим рівнем спроможності) зазначимо, що у лівій верхній частині розташована підгрупа ТГ областей, яку можна позначити А(1) - високий, або підгрупа № 1, з параметрами фінансової спроможності 78,3-52,9 та часткою 62,9 % або 198 громад, а в правій нижній частині – Д(5) - критичний, або підгрупа № 25, з параметрами 73,5-23,4 та часткою 46,7 % або 121 громада. Кожна громада у підгрупі № 1 набрала 10 і більше балів (максимально до 22 балів) фінансової спроможності, а в підгрупі № 25 – «мінус» 5 балів і менше (мінімально до «мінус» 11 балів) спроможності. Ці дві підгрупи характеризуються строкатістю у розподілі громад областей, тобто: найбільш фінансово спроможні та громади, що стабільно розвиваються, а також найменш фінансово спроможні та регресуючі.

Зазначимо, що попередній аналіз підгрупи громад областей з найнижчим рівнем фінансової спроможності, тобто, підгрупа № 25, свідчить про те, що домінуючу роль тут займають три області - Херсонська, Луганська, Запорізька - з критичним рівнем фінансової спроможності у межах 73,5-49,3 %, на території яких ведуться бойові дії. Це дуже впливає на пригнічення і згортання економічної діяльності, на зменшення дохідної частини місцевих бюджетів та їх розподіл за різними напрямками використання. Отже, це основна причина того, що вказані ТГ знаходяться у такому вкрай критичному стані, і тому вони не можуть бути обрані для подальших досліджень.

Решта дві області з підгрупи № 25 – це Чернівецька і Закарпатська, які налічують 30 громад з критичним рівнем фінансової спроможності у межах 34,6-23,4 %. Вважаємо, якраз із сукупності громад цих областей (табл. 5)

і необхідно буде вибрати найбільш репрезентативних представників та розробляти можливі варіанти покращення їх фінансового стану.

Отже, за результатами звітних показників за 2023 р., проаналізуємо відмінності у розрізі 11 показників, розрахованих на підставі даних про чисельність населення й показники виконання бюджету відповідної громади, у територіальних громадах Чернівецької та Закарпатської областей з критичним рівнем фінансової спроможності (підгрупа № 25) та щодо громад групи областей з високим рівнем фінансової спроможності (підгрупа № 1) (табл. 6).

У табл. 6 включені громади з високим і критичним рівнем фінансової спроможності, а також Черкаська селищна ТГ Дніпропетровської області, яка має найвищі показники доходів і витрат загального фонду місцевого бюджету. Якщо її не вивести із загального списку громад із підгрупи № 1, то це може значно спотворити загальну картину. Це зроблено для того, щоб виділити відмінності між двома крайніми типами громад за рівнем їх фінансової спроможності. Загалом же картина із доходами і витратами за визначеними напрямками складається наступна (за п'ятьма показниками): усереднені доходи загального фонду місцевих бюджетів ТГ з високим рівнем фінансової спроможності у 4-5 разів (відповідно, п'ятнадцять тис. грн і три тис. грн та вісім тис. грн і дві тис. грн) перевищують аналогічні доходи громад з критичним рівнем спроможності. Максимальні доходи означених громад перевищують абсолютні показники практично на порядок: 46746 грн та 4780 грн, а мінімальні – майже учетверо: 5826 грн та 1612 грн, що характеризує ключову причину основних відмінностей між громадами крайніх типів (високий рівень-критичний рівень); усереднені видатки загального фонду місцевих бюджетів ТГ з високим рівнем фінансової спроможності більше, ніж удвічі перевищують аналогічні витрати громад з критичним рівнем фінансової спроможності: максимально двадцять дві тис. грн та десять тис. грн, мінімально дев'ять тис. грн та сім тис. грн; усереднені витрати на утримання апарату управління вдвічі вищі: три тис. грн та півтори тис. грн, мінімальні – одна тис. грн та дев'яносто грн; усереднені капітальні видатки ушестеро вищі: три тис. грн і п'ятсот грн, мінімальні - більше, ніж утричі: одна тис. грн і триста грн; усереднені витрати на культуру, фізкультури та спорт у п'ятеро вищі: одна тис. грн і двісті грн, мінімальні - утричі: триста грн і сто грн.

Таблиця 5 – Територіальні громади Закарпатської і Чернівецької областей з критичним рівнем фінансової спроможності, 2023 р.
(30 громад із 116 – 25,9%)

Область	Назва і статус територіальної громади та кількість населених пунктів на території громади	Чисельність наявного населення станом на 01.01.2022, (тис. осіб)	Площа, (км ²)	Доходи загального фонду на мешканця, (грн.)	Видатки загального фонду на мешканця, (грн.)	Видатки на утримання апарату управління на мешканця, (грн.)	Капітальні видатки на мешканця, (грн.)	Рівень дотаційності бюджетів, (%)	Частка управлінських видатків, (%)	Частка бюджетних видатків на оплату праці, (%)	Частка капітальних видатків бюджету, (%)	Видатки на культуру, фізкультуру і спорт на мешканця, (грн.)	Частка трансфертів у дохідній частині загального фонду бюджету, (%)	Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету без трансфертів, (%)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Закарпатська	Білівська сільська – 6 н.п.	20,571	150,8	2 038,9	7 976,6	715,8	293,0	58,1%	35,1%	83,4%	3,4%	101,8	75,6%	36,4%
Чернівецька	Вашковецька сільська – 4 н.п.	4,611	59,7	2 421,0	7 418,0	960,5	153,2	53,2%	39,7%	85,0%	2,0%	116,1	71,5%	45,9%
Чернівецька	Герцаївська міська – 12 н.п.	17,890	196,2	2 749,9	8 502,8	895,6	220,1	43,4%	32,6%	81,1%	2,5%	172,9	67,1%	22,2%
Закарпатська	Горинцівська сільська – 16 н.п.	12,717	225,9	1 838,1	8 279,7	802,5	574,7	60,0%	43,7%	86,6%	6,2%	122,8	78,2%	24,1%
Закарпатська	Жденівська селищна – 11 н.п.	4,661	207,1	3 199,3	9 826,2	1 635,2	50,9	42,5%	51,1%	79,8%	0,5%	316,3	67,3%	32,8%
Чернівецька	Клішківська сільська – 12 н.п.	14,734	211,6	2 355,6	7 248,2	1 245,3	824,0	53,8%	52,9%	86,3%	10,0%	75,9	71,6%	36,9%
Чернівецька	Кострижівська селищна – 5 н.п.	4,254	37,7	2 303,1	6 851,8	1 318,5	70,0	55,3%	57,2%	79,3%	1,0%	277,3	69,3%	40,1%
Закарпатська	Костринська сільська – 6 н.п.	5,061	214,0	2 709,7	9 930,6	1 932,2	666,5	49,4%	71,3%	84,1%	6,1%	200,8	71,8%	32,5%
Закарпатська	Ставненська сільська – 12 н.п.	6,910	302,6	2 861,0	9 044,7	1 921,9	856,2	46,4%	67,2%	83,7%	8,5%	466,6	68,0%	20,5%
Чернівецька	Сучевенська сільська – 6 н.п.	7,868	111,6	1 722,2	7 485,1	1 037,4	556,5	63,2%	60,2%	81,5%	6,8%	56,1	78,2%	32,3%
Чернівецька	Банлівська сільська – 4 н.п.	7,309	79,5	1 910,6	8 126,4	1 038,2	153,9	59,8%	54,3%	86,5%	1,8%	150,3	77,9%	36,8%
Закарпатська	Богданська сільська – 6 н.п.	10,499	491,4	3 521,0	11 804,1	1 667,1	503,3	41,5%	47,3%	83,8%	4,1%	240,1	69,2%	27,2%
Чернівецька	Брусиницька сільська – 10 н.п.	9,197	98,0	2 313,2	7 095,9	1 098,2	286,8	54,2%	47,5%	80,2%	3,8%	188,3	70,8%	35,2%

Чернівецька	Кам'янецька сільська – 4 н.п.	10,055	99,0	2 000,2	7 727,7	1 163,0	541,4	58,9%	58,1%	81,6%	6,4%	123,2	76,1%	32,3%
Чернівецька	Конятинська сільська – 10 н.п.	4,760	123,7	2 270,6	11 304,5	1 318,5	444,7	48,9%	58,1%	87,5%	3,7%	228,5	78,7%	25,4%
Закарпатська	Королівська селищна – 9 н.п.	22,846	118,0	1 611,9	6 465,3	879,9	144,9	64,0%	54,6%	78,3%	2,2%	133,7	75,5%	34,6%
Чернівецька	Лівнівська сільська – 7 н.п.	6,582	131,7	3 078,7	7 501,7	1 663,1	172,3	47,7%	54,0%	80,3%	2,2%	336,4	63,3%	47,8%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Закарпатська	Нересинська сільська – 12 н.п.	30,464	336,9	1 944,1	8 338,3	703,0	349,3	58,3%	36,2%	82,3%	3,9%	143,3	77,3%	28,9%
Чернівецька	Рукшинська сільська – 6 н.п.	6,410	109,3	1 916,8	6 808,4	1 230,3	411,9	61,7%	64,2%	84,9%	5,6%	52,1	76,1%	43,8%
Чернівецька	Ставанська сільська – 5 н.п.	6,220	75,0	2 514,4	7 278,4	1 308,2	383,5	53,1%	52,0%	82,7%	4,9%	131,9	69,4%	40,0%
Закарпатська	Тур'є-Реметівська сільська – 12 н.п.	16,057	442,7	2 506,7	9 678,8	1 297,3	511,7	51,2%	51,8%	84,5%	4,9%	262,2	74,2%	28,0%
Чернівецька	Усть-Путильська сільська – 13 н.п.	5,414	158,5	2 500,1	10 377,2	1 557,3	58,5	50,6%	62,3%	93,2%	0,5%	195,6	74,8%	33,0%
Закарпатська	Усть-Чорнянська селищна – 4 н.п.	6,877	648,9	4 779,4	13 206,6	2 252,4	326,8	21,5%	47,1%	89,2%	2,4%	69,2	61,9%	21,2%
Чернівецька	Чудейська сільська – 5 н.п.	14,355	140,6	1 621,4	7 259,2	906,6	430,0	64,6%	55,9%	85,6%	5,4%	109,5	79,0%	30,4%
Чернівецька	Острицька сільська – 10 н.п.	13,390	108,3	2 267,3	7 348,2	1 080,2	29,9	55,3%	47,6%	84,2%	0,4%	186,3	72,5%	26,5%
Закарпатська	Пийтерфолвівська сільська – 16 н.п.	19,577	194,9	2 935,3	7 399,6	1 104,9	71,3	45,6%	37,6%	83,8%	0,9%	89,7	62,7%	25,0%
Закарпатська	Середнянська селищна – 18 н.п.	14,424	220,1	3 746,4	8 711,7	1 405,5	409,0	39,0%	37,5%	81,1%	4,3%	188,9	61,4%	24,5%
Закарпатська	Вилоцька селищна – 11 н.п.	14,722	139,0	2 485,8	7 280,0	1 248,4	85,2	49,4%	50,2%	83,8%	1,1%	85,2	66,9%	24,1%
Чернівецька	Тарашанська сільська – 5 н.п.	7,557	105,1	2 349,1	8 070,1	1 184,9	274,0	55,9%	50,4%	85,4%	3,2%	191,6	73,6%	23,8%
Закарпатська	Великодобронська сільська – 5 н.п.	11,536	104,4	3 173,6	7 066,7	1 556,9	481,2	45,0%	49,1%	82,5%	6,2%	81,3	62,0%	16,0%

Джерело: адаптовано за джерелом [13].

Ці висновки зроблено щодо доходів і витрат за фактичними даними за 2023 р., однак є інші відносні показники, одні з яких - частки видатків з бюджету за різними напрямками (управлінські, на оплату праці, капітальні), а інші – складові дохідної частини, тобто, частки трансфертів та місцевих податків і зборів (без трансфертів) у дохідній частині бюджету, а також узагальнювальна їх (бюджетів) характеристика – рівень дотаційності. Виникає така закономірність: чим вище дотаційність бюджету, тим вища частка управлін-

ських, на оплату праці та капітальних витрат і це можна пояснити тим, що частка і обсяг власних надходжень відчутно зменшуються, а навантаження на них зростає – і в прямому значенні (обсяг витрат на визначені напрями використання), і відносно. Чим менше обсяг власних доходів, тим більше обсяг трансфертів з метою зменшення дефіциту бюджету. Але така закономірність не завжди буває прямою, оскільки існують й інші джерела поповнення дохідної частини місцевих бюджетів.

Таблиця 6 – Порівняльна характеристика громад з різним рівнем фінансової спроможності*

Показники фінансової спроможності територіальних громад	ТГ з високим рівнем фінансової спроможності (495 громад) 78,3-52,9%			ТГ з критичним рівнем фінансової спроможності (30 громад) 34,6-23,4%	
	Черкаська селищна Дніпропетровської області	Максимальний-мінімальний діапазон	Усереднені показники	Максимальний-мінімальний діапазон	Усереднені показники
1. Доходи загального фонду на мешканця, грн.	106564	46746 - 5826	15000 - 8000	4780 - 1612	3000 - 2000
2. Видатки загального фонду на мешканця, грн.	115419	42054 - 4687	22000 - 9000	13207 - 6465	10000 - 7000
3. Видатки на утримання – апарату управління на мешканця, грн.	3611	8574 - 640	3000 - 1000	2252 - 703	1500 - 900
4. Капітальні видатки на мешканця, грн.	168092	43448 - 27	3000 - 1000	856 - 30	500 - 300
5. Рівень дотаційності бюджетів, %	«-» 69,9	17,2 - «-» 47,6	8 - «-» 10	64,6 – 21,5	50 - 40
6. Частка управлінських видатків, %	<u>3,4</u>	<u>43,7 – 3,7</u>	<u>21 - 9</u>	<u>71,3 – 32,6</u>	<u>50 - 40</u>
7. Частка бюджетних видатків на оплату праці, %	6,8	79,2 – 5,1	50 - 20	93,2 – 78,3	80 - 85
8. Частка капітальних видатків бюджету, %	59,2	52,9 – 1,3	30 - 10	10,0 – 0,4	5 - 2
9. Видатки на культуру, фізкультуру і спорт на мешканця, грн.	39,3	2108,2 – 39,3	1000 - 300	466 - 52	200 - 100
10. Частка трансфертів у дохідній частині бюджету, %	19,2	54,7 – 5,2	40 - 20	79,0 – 61,4	75 - 65
11. Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету без трансфертів, %	1,2	85,5 – 1,3	40 - 15	47,8 – 16,0	40 - 25

Джерело: адаптовано за джерелом [13; 14].

Проаналізуємо структуру доходів загального фонду місцевих бюджетів України. Так, у 2023 р. до нього надійшло 441,9 млрд грн (на 43,8 млрд грн більше, ніж у 2022 р.), а основними статтями доходів були (без урахування міжбюджетних трансфертів): 289,4 млрд грн – податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), (65,5 %); 55,8 млрд грн – єдиний податок (12,6 %); 34,5 млрд грн – плата за землю (7,8 %); 22,4 млрд грн – акцизний податок (5,1 %); 14,5 млрд грн – податок на прибуток підприємств приватного сектору економіки (3,3 %); 9,1 млрд грн – податок на нерухоме майно (2,1 %). Сума наведених податків 425,7 млрд грн (96,334 %). Це загалом по доходах загального фонду місцевих бюджетів України.

Внаслідок швидкої адаптації до воєнного стану підприємств, органів державної влади та місцевого самоврядування вдалося забезпечити зростання доходів загального фонду місцевих бюджетів на 11 % порівняно з 2022 р. За рахунок цих ресурсів органи місцевого самоврядування мали можливість здійснювати фінансування першочергових потреб на місцевому рівні. Водночас, розглянемо більш детально ТГ критичного рівня фінансової спроможності Закарпатської і Чернівецької областей, тобто, підгрупа № 25. Із 30 громад функціонує одна міська (Герцаївська), шість селищних та 23 сільських. Міська громада за своїми параметрами (населення, площа) навіть менша, ніж деякі сільські і тому не впливає загальну картину. Ця характеристика також притаманна і для селищних громад. Більш детально ознайомимося із станом та дохідною частиною Клішківцевої сільської ТГ [15]. Громада має 12 населених пунктів, налічує 14,734 тис. жителів та 211,6 км² (21160 га) площі. Доходи загального фонду на одного мешканця становлять 2355,6 грн, видатки загального фонду становлять 7248,2 грн, а рівень дотаційності – 71,6 % (табл. 5). До загального фонду бюджету Клішківцевої сільської ТГ (без урахування трансфертів) за 2023 р. надійшло 34,7 млн грн або 111,3 % від планових показників 2023 р., додаткові надходження склали 3,5 млн грн. Порівняно з попереднім роком надходження доходів до загального фонду бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів) зросли на 4,6 млн грн або на 15,4 %.

Основними бюджетоутворювальними податками в надходженнях до загального фонду громади у 2023 р. є податок на доходи фізичних осіб (податки з доходів у вигляді заробітної плати та податки із доходів інших, ніж заробітна плата), єдиний податок – спла-

чують суб'єкти господарської діяльності, які працюють на спрощеній системі оподаткування (20,4 %), акцизний податок – тютюн, алкоголь, паливо (6,6 %), податок на нерухоме майно – нерухомість житлова і нежитлова, транспорт (2,9 %), плата за землю – рентні платежі: земельний податок та орендна плата за земельні ділянки (1,5 %). Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) є одним з найвагоміших джерел наповнення бюджету, частка якого в надходженнях до загального фонду складала 53,8 %.

Відомо, що у 2023 р. продовжено як виняток норму щодо зарахування збільшеного на 4 % нормативу ПДФО до бюджетів сільських, селищних, міських ТГ на рівні 64 %. Зазначимо, що додаткові 4 % у 2023 р. склали 746,4 тис. грн. Крім цього, у 2023 р. до бюджету громади надійшло податку на доходи фізичних осіб в сумі 18 658,9 тис. грн, що становить 108,4 % (+1439,6 тис. грн) до планових річних призначень та на 1613,5 тис. грн (+9,5 %) більше, ніж в минулому році. Розглядаючи структуру формування надходжень до бюджету податку на доходи фізичних осіб за видами економічної діяльності треба відзначити, що значних змін протягом звітного періоду не відбулось, бюджетоутворювальними галузями наповнення бюджету залишається бюджетна сфера.

Подібна ситуація з доходами загального фонду місцевих бюджетів загалом склалася і в інших громадах підгрупи № 25 критичного рівня фінансової спроможності. Реально збільшити доходи загального фонду місцевих бюджетів громад підгрупи № 25 у 2,5-4 рази, щоб досягти їх самозабезпечення, при незмінності сучасних підходів до його формування, порівняно з доходами 2023 р., не є можливим, що вимагає обґрунтування як в теоретичному аспекті, так і в практичному підході до формування місцевих бюджетів із урахуванням сучасних умов.

Зазначимо, що в останні роки науковці привертають увагу до такої важливої теоретичної проблеми як капіталізація природних ресурсів. За визначенням науковців, природні ресурси включають тіла й сили природи (запаси, цінності, можливості тощо), які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані в економічній діяльності як природний капітал для забезпечення потреб суспільства [16, с. 46-48]. Оскільки природний ресурс у цьому випадку розглядається як капітал природного походження, який можливо безпосередньо залучити до господарського обороту, а тому він

має вартість як товар і споживчу вартість, тобто, реально здатний задовольняти запити населення. У такому разі природні умови й ресурси можна охарактеризувати як господарські ресурси природного походження. Ключовою ознакою кожного такого ресурсу є природно-ресурсний потенціал, який характеризує потенційні можливості отримання від нього благ і послуг для задоволення суспільних потреб [17, с. 5-6]. Очевидно, що одним із сучасних інструментів регулювання розвитку фінансової системи України якраз є використання показників капіталізації для сфери природних ресурсів. Капіталізація природних ресурсів – це процес поступового нарощення вартості природних ресурсів як основної складової природного капіталу в результаті дії об'єктивних закономірностей просторового розвитку відповідної території та цілеспрямованого впливу системи заходів ризико змісту щодо її зростання [18, с. 1].

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що на сьогодні необхідно мати сучасне уявлення про такі два близькі базові поняття як актив і природний актив. Перший термін – це широке загальнотеоретичне поняття, друге стосується лише тих природних ресурсів, які залучено до господарської діяльності, і від них можлива віддача у результаті використання їх природно-ресурсного потенціалу.

Отже, природним активом є природний ресурс, який залучено до господарського обороту або може бути відразу використано у виробництві товарів чи наданні послуг. До істотних ознак природного активу належить наявність ідентифікованого власника та активного розпорядника і користувача природного ресурсу, що гарантує отримання доходу від його використання у довгостроковій перспективі. Крім того, природний актив повинен мати основні властивості капітального активу: зокрема, його слід оцінювати за певною вартістю і відображати у балансі обліку активів. Важливою ознакою природного активу є також набуття відповідного правового статусу, що має серйозні правові наслідки. У першу чергу, щодо надання суб'єктові господарювання права отримувати і привласнювати дохід від використання природних ресурсів. Сьогодні природний ресурс, здебільшого, не є активом (тобто, таким, що забезпечує дохід), а навпаки – вимагає витрат, по суті є для користувача в його господарській діяльності пасивом [17, с. 6].

За такого підходу суб'єктом діяльності, який має право отримувати і привласнювати дохід від використання природних ресурсів,

власником від громади виступає орган місцевого самоврядування. Оскільки природні ресурси належать до державної, комунальної та приватної форм власності, то акцентуємо увагу якраз на природних ресурсах комунальної власності. Зазначимо, що комунальною власністю є землі, які належать на праві власності територіальним громадам сіл, селищ, міст. Суб'єктом права комунальної власності визначають відповідні територіальні громади, що здійснюють право власності або безпосередньо (за допомогою місцевого референдуму, загальних зборів громадян), або через органи місцевого самоврядування. Цими органами є відповідні місцеві ради: сільські, селищні, міські – щодо земель територіальних громад, а районні, обласні та Верховна Рада АПК – щодо земель спільної власності територіальних громад.

Як зазначають дослідники, для ринків, що розвиваються, капіталізацію досить важко визначити через низькі характеристики розвитку інституціонального середовища, несформованість ринкових структур, не досить чіткі підходи до обліку ринкових процесів, однак шляхом експертних розрахунків можливо сформулювати прогнозні характеристики. Одним із методів розрахунку є співвідношення середньої прибутковості від використання ресурсу до його вартості. Середня прибутковість корелює з рентними показниками. Якщо капіталізація менше 15 %, то ресурс недокапіталізований. Як показує практика, загальний рівень капіталізації активів в Україні – 14,5 %. Згідно із розрахунками, ставка капіталізації для земельних ресурсів – 18 %, водних – 12 %, лісових – 4,4 % [18, с. 1-2].

Найвище значення рівня капіталізації природних ресурсів характерне для земельних ресурсів і оцінюється воно як прийнятна капіталізація, але інші природні ресурси є недокапіталізованими. Такий стан справ свідчить про недостатні характеристики прояву процесу капіталізації для більшості природних ресурсів, та внаслідок цього низькі можливості їх активного позиціонування на фінансових ринках. Водночас земельні ресурси, на відміну від інших, задіяні в економічних процесах і виступають в різних ролях: об'єкт купівлі-продажу, основний засіб виробництва, об'єкт застави та ін.

У нинішніх умовах до загального фонду місцевих бюджетів сільських, селищних і міських територіальних громад зараховують наступні платежі у формі рентної плати [19], включаючи: 1) рентну плату за користування

надрами для видобування корисних копалин місцевого значення; 2) рентну плату за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; 3) рентну плату за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення; 4) рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів. Очевидно, що такий широкий спектр наявності природних активів теоретично може бути використаним для отримання відповідного доходу на рівні ТГ. Однак проблема полягає в тому, що значна кількість потенційних природних активів не є залученою в економічну діяльність, а, отже, вони неідентифіковані щодо місцевих умов і дотепер не є оціненими та включеними у звітність. Проведення відповідної роботи з метою ідентифікації, оцінювання та включення у статистичну звітність ще не гарантує автоматично економічного використання природних активів. Отже, необхідно проводити систематичну роботу за участю зацікавлених приватних структур для забезпечення спрямування довгострокових інвестицій з метою їх практичного розроблення, а також для прийняття гнучких та ефективних рішень щодо поліпшення фінансового стану таких природних об'єктів.

Зазначимо, що активне залучення приватних структур у сферу природокористування стане можливим за умови, що цільове використання природно-ресурсного потенціалу забезпечить отримання конкретних результатів діяльності (особливо з точки зору одержання прибутку) і це дозволить оцінити її економічну ефективність. У результаті включені в економічну діяльність природні ресурси будуть приносити реальний дохід підприємцям та забезпечать додаткове надходження податків до місцевих бюджетів, а природні об'єкти стануть виступати потужним активом місцевого значення.

Одним з найбільш цінних ресурсів природного походження ТГ є землі сільськогосподарського призначення. Так, земельна реформа розпочиналася з оприлюднення намірів влади 18.12.1990 провести її в декілька етапів і забезпечила перехід від державної форми власності на землю до форми власності на землю державної, колективної та приватної, а потім і до запровадження ринку землі за станом на 01.07.2021. Останні перестороги щодо цього було знято, з 01.01.2024 почався другий етап земельної реформи і ринок землі запрацював повною мірою: на сьогодні землі сільськогосподарського призначення можуть купувати не лише фізичні особи, а й компанії, однак діє ліміт «в одні руки», який збільшив-

ся із 100 га до 10 тис га і без будь-яких обмежень. Отже, для реалізації земельної реформи як складової економічної реформи у зв'язку з переходом від планово-командної економіки до ринкових відносин потрібно було чимало часу - практично третина століття.

Починаючи з 2015 р., реформування земельних відносин відбувалося паралельно із формуванням мережі об'єднаних територіальних громад та створенням нової системи земельного устрою. У червні 2020 р. процес формування ТГ закінчився, а з 25 жовтня пройшли вибори до місцевих рад. Їх метою було формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади задля організації повноцінного життєвого середовища для громадян, яке включає надання усього спектру високоякісних й доступних публічних послуг рівня не нижче, ніж до об'єднання, задоволення потреб й інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на підвідомчій території, узгодження державних інтересів з інтересами ТГ, забезпечення їх самодостатності та сталого розвитку.

Одним з головних ресурсів у більшості сільських і селищних, а також й міських ТГ, є земельні ресурси. Формування земельних ресурсів ТГ розпочалось ще до утворення громад, а вже в нинішній час його структура чітко визначена Земельним кодексом України. У цьому документі зазначається [20, ст. 83 пп. 2, 3], що землі, які належать на праві власності ТГ сіл, селищ, міст, є комунальною власністю і чітко визначено види земельних ділянок. Суб'єктом права комунальної власності є відповідні територіальні громади, що здійснюють право власності або безпосередньо або через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради – щодо земель ТГ. Територіальні громади сіл, селищ, міст можуть об'єднувати на договірних засадах належні їм земельні ділянки комунальної власності. Управління зазначеними земельними ділянками здійснюється відповідно до закону. Отже, земельні ресурси ТГ внаслідок проведення земельної реформи та створення сформованої системи громад з практичним розмежуванням кордонів між ними отримали систему землекористування, в межах якої реалізують свої повноваження ОМС: сільські, селищні та міські ради. У цьому зв'язку доцільно проаналізувати динаміку доходів місцевих бюджетів, починаючи з 2018 р., коли вже процес формування об'єднаних ТГ почав набувати певного позитивного руху та їх дохідна частина посіла помітну частину загального фонду місцевих рад (табл. 7).

Наведені дані в таблиці 7 показують фактичне виконання дохідної частини місцевих бюджетів за результатами шести років. Загалом доходи зросли у 1,9 раза, але вклад окремих статей був різним. Доречно нагадати, що за 2022 і 2023 рр. доходи могли бути більшими, але частина ТГ знаходилася під окупацією або в зоні бойових дій, а тому звітності від них надходила не завжди. Ключову роль у зростанні дохідності місцевих бюджетів відіграв ПДФО: реальні обсяги зросли в 2,1 раза, а їх частка зросла з 59,2 % до 66,5 %. Водночас вагому роль відіграв той факт, що в останні два роки було введено у дію тимчасову норму щодо підвищеного (+ 4 %) нормативу зарахування податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів (крім бюджету м. Києва). Без цього було б зменшення цього податку внаслідок зниження ділової активності суб'єктів господарювання, враховуючи з можливостей воєнного стану і ліквідації наслідків збройної агресії проти України на деокупованих територіях, та реалізації пропозиції щодо скасування з 2023 р. оподаткування податком на доходи фізичних осіб грошового забезпечення та інших виплат військовослужбовцям.

Єдиний податок сплачують підприємці, які працюють на спрощеній системі опо-

даткування: його частка практично не змінилася (12,6 %), але фактичні обсяги зросли в 1,9 раза. Починаючи з 23.05.2020 р., Законом України від 16.01.2020 № 466-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» збільшено граничний обсяг доходу для платників, що перебувають на спрощеній системі оподаткування та сплачують єдиний податок: I групи – з 300 тис. грн до 167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року (далі – МЗП); II групи – з 1,5 млн грн до 834 розмірів МЗП; III групи – з 5 млн грн до 1167 розмірів МЗП. Цим законом, зокрема, визначено, що тимчасово, з 01.04.2022 до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України платниками єдиного податку третьої групи можуть бути фізичні особи – підприємці та юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, та до таких осіб не застосовується обмеження щодо обсягу доходу та кількості осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах.

Таблиця 7 – Динаміка доходів загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів) України*

Статті доходів	Доходи, млрд грн./%												2023 р. до 2018 р., у%	
	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.		зміна абсолютного значення, %	зміна частки, %
	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%		
УСЬОГО	234,1	100	275,2	100	290,1	100	352,0	100	398,1	100	441,9	100	188,8	0,0
ПДФО	138,1	59,2	165,4	60,1	177,8	61,3	212,2	60,3	272,2	68,4	289,4	66,5	209,6	7,3
Єдиний податок	29,5	12,7	35,2	12,8	38,0	13,1	46,2	13,1	47,2	11,8	55,8	12,6	189,1	-0,1
Плата за землю	27,3	11,8	32,8	11,9	31,5	10,8	35,3	10,0	29,6	7,4	34,5	7,8	126,4	-4,0
Акцизний податок	14,0	6,0	13,7	5,0	15,6	5,4	17,8	5,1	13,1	3,3	22,4	5,1	160,0	-0,9
Податок на прибуток	9,7	4,1	10,2	3,7	9,8	3,4	15,8	4,5	12,2	3,2	14,5	3,3	149,5	-0,8
Податок на нерухоме майно	3,1	1,3	4,9	1,8	5,8	2,0	7,8	2,2	7,1	1,8	9,1	2,1	293,5	0,8
Інші доходи	11,4	4,9	13,0	4,7	11,6	4,0	16,8	4,8	16,7	4,1	16,2	2,6	142,1	-2,3

Джерело: адаптовано за джерелом [21].

Майже втричі (з 3,1 млрд грн до 9,1 млрд грн) зросли доходи від податку на нерухоме майно (відмінне від земельної ділянки), яке включає об'єкти житлової та комерційної нерухомості юридичних та фізичних осіб з урахуванням їх площі, а також до нього приєднують транспортний податок. Його частка також збільшилася у півтора рази – з 1,3 % до 2,1 %. Решта податків (за землю, акцизний, на прибуток, а також інші доходи) зменшили свій вклад в загальний фонд місцевих бюджетів – їх зростання у межах 1,26-1,6 раза або в середньому в 1,57 раза (з 55,8 млрд грн до 87,6 млрд грн) порівняно із загальним збільшенням у 1,9 раза, а їх частка у структурі доходів зменшилася майже на третину – з 26,8 % до 18,8 %.

Значний інтерес становить динаміка структури доходів загального фонду місцевих бюджетів у розрізі суб'єктів доходної бази (табл. 8). За три останні роки (довоєнний 2021 р., перехідний 2022 р. і воєнний 2023 р.) загальний фонд місцевих бюджетів збільшився на чверть, зокрема, лідерами стали бюджети сільських територіальних громад. Їх зростання за 2022-2023 роки становило понад третину, тобто, 134,5 %. Водночас приріст доходів понад 128 % забезпечили бюджети міських і селищних територіальних громад. Бюджет м. Києва став третім – зростання 121,1 %, а в кінці списку бюджети територіальних громад обласних центрів – приріст 113,5 %.

Вважаємо, що необхідно дослідити зміни у фінансовій спроможності ТГ за 2021 та 2023 рр., тобто, довоєнний і воєнний роки, та як змінювалася ситуація на початковому періоді війни. Зазначимо, що фінансова спромож-

ність визначається на основі порівняльного аналізу у розрізі 11 індикативних показників [22]. Відзначимо, що місцеві бюджети за майже два роки тісно адаптувалися до умов воєнного стану і забезпечують реалізацію основних завдань бюджетної політики держави. Рівень виконання місцевих бюджетів буде свідчити про загальний соціально-економічний стан території громад, їх реальний потенціал для забезпечення сталого розвитку. Тенденція зростання фінансових ресурсів у місцевих бюджетах - це ключова ознака можливості громад надавати більш широкий спектр різноманітних послуг своїм жителям, реалізовувати необхідні соціальні та інфраструктурні проекти, фінансувати прийнятні перспективні програми місцевого розвитку.

Водночас важливо проаналізувати як змінювалася бюджетна ситуація в громадах у перші місяці війни. Результати опитування третини громад продемонструвало [23], що вторгнення РФ спричинило масову міграцію і зупинку бізнесу та завдало значного удару по бюджетах. Зокрема, кожна четверта громада у зоні вторгнення агресора збрала щонайменше на 50 % менше доходів від довоєнних планів. Серед ОТГ, які знаходились поза зоною бойових дій, дві третини відзначили зменшення доходів. Зокрема, найбільше постраждали такі статті бюджету: надходження з податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), акцизів та земельного податку. У результаті громади зіткнулися із потребою продовжувати фінансувати освіту, медицину та житлово-комунальне господарство (ЖКГ), але при падінні надходжень до 70 % це супроводжувалося посиленням бюджетного дисбалансу.

Таблиця 8 – Динаміка доходів загального фонду місцевих бюджетів територіальних громад (без міжбюджетних трансфертів) України*

Суб'єкти доходної бази	2021		2022		2023		2023 : 2021 = %	2023 -2021 = +, -
	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Усього, у т.ч.	352	100	398	100	442	100	125,6	0,0
м. Київ	57	16,2	59	14,8	69	15,6	121,1	-0,6
Міста	182	51,7	215	54,0	234	52,9	128,6	1,2
Обласні	52	14,8	57	14,3	59	13,4	113,5	-1,4
Селищні	32	9,1	35	8,8	41	9,3	128,1	0,2
Сільські	29	8,2	32	8,1	39	8,8	134,5	0,6

Джерело: адаптовано за джерелом [21].

Очевидно, що навіть в умовах війни на місцевому рівні необхідно вирішувати різні проблеми, відновлювати зруйновану економіку, а для цього необхідні фінансові і матеріальні ресурси. Задля цього місцеві громади залучають доступні їм механізми. Серед них на першому місці – скорочення видатків, а на другому – запит до влади про надання прямої фінансової допомоги. Так, у результаті 51 % громад довелося ухвалювати скорочення бюджету і найчастіше видатків на освіту та ЖКГ, а також багатьом із них довелося зменшувати видатки на оплату праці. Але доцільність таких рішень у довгостроковому періоді сумнівна: вони можуть принести значні негативні наслідки. Щодо освіти, медицини, ЖКГ, культури недофінансування спонукатиме до погіршення якості публічних послуг для жителів громади.

До запиту про пряму фінансову підтримку вдалися лише 20 % ТГ, але лише половина із них отримала кошти. Дефіцит державного бюджету у 3,5 млрд дол. США на місяць та пріоритетність оборонних видатків не дозволяє наростити фінансування місцевих потреб.

Водночас важливо проаналізувати як і наскільки змінилася фінансова спроможність ТГ у воєнному 2023 р. порівняно з довоєнним 2021 р. [22]. Так, 2023 р. 495 громад потрапили до високого рівня спроможності, 314 громад – до оптимального, 200 громад – до задовільного рівня, 182 ТГ мають критичний рівень спроможності, 247 – низький. Отже, 429 громад (29,8 %) належать до найнижчих категорій спроможності. Критичний рівень зафіксовано серед громад 16 областей. У порівнянні з базовим 2021 р., кількість ТГ із високим та критичним рівнями спроможності збільшилася на 59 та 49 відповідно. Водночас, зменшилася кількість громад з оптимальним (на 21), задовільним (на 63) та низьким (на 24) рівнями спроможності.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що в умовах військових дій відбувалася поляризація ТГ за рівнями фінансової спроможності: високого зросла на 13,5 % (59 : 436), критичного збільшилася на 36,8 % (49 : 133). Водночас зменшилася фінансова спроможність ТГ: оптимального рівня на 6,3 % (21 : 335), задовільного на 24,0 % (63 : 263), низького на 8,9 % (24 : 271). Якщо у 2021 р. громади високого і критичного рівня фінансової спроможності налічували 569 (436 + 133) ТГ (або 39,6 % від загальної кількості 1438 громад), то у 2023 р. – 677 (495 + 182) ТГ (47,1 %), тобто на 19 % більше (677 : 569 = 119 %). Приріст полярних (високого і критичного рівня) ТГ становить 108 (59 + 49) громад і відповідає кількості проміжних (оптимального, задовільного, низького рівня) і налічує 108 (21 + 63 + 24) громад і, отже, кількісний склад полярних груп збільшився на 7,5 % (108 : 1438) (табл. 9).

Враховуючи географію поширення російської агресії та інтенсивність ведення бойових дій у 2023 р., суттєве збільшення ТГ з критичним рівнем фінансової спроможності зафіксовано в Донецькій, Запорізькій, Луганській, Херсонській областях. Разом з тим значна кількість громад з критичним рівнем зберігається у Закарпатській (15 громад), Івано-Франківській (14), Рівненській (13), Чернівецькій (18) областях.

Водночас у розрізі ТГ 424 підвищили свої рейтингові позиції, щодо 2021 р., але 327 громад знизили [22]. Зниження позицій громад та їхнє переміщення до нижчих категорій спроможності сприяє поглибленню диспропорцій у фінансовій спроможності і, як наслідок, призводить до неможливості ТГ надавати якісні та в повному обсязі публічні послуги місцевому населенню.

Таблиця 9 – Динаміка змін рейтингових позицій територіальних громад, 2021-2023 рр.

Рівні спроможності ТГ	Загальна кількість ТГ по групах		Динаміка змін	
	2021 р.	2023 р.	одиниць	%
Високий	436	495	59	113,5
Оптимальний	335	314	-21	93,7
Задовільний	263	200	-63	76,0
Низький	271	247	-24	91,1
Критичний	133	182	49	136,8
Усього	1438	1438	0	-

Джерело: адаптовано за джерелом [12].

Так, на сьогодні нараховується 380 міських, 433 селищних і 625 сільських ТГ, з них 126 громад тимчасово окуповані (лютий 2024 р.). Серед типів адміністративних одиниць підвищення позицій по фінансовій спроможності зафіксовано по 86 міських, 122 селищних та 216 сільських ТГ (усього 424 громади). Зниження позицій спостерігається у 76 міських, 116 селищних та 135 сільських громадах (усього 327). Не змінилися рівні спроможності у 218 міських, 195 селищних та 274 сільських ТГ (усього 687 громад). Отже майже половина громад (47,8 %) залишилися у відповідних рівнях фінансової спроможності як у базовому 2021 р., так і за підсумками 2023 р. Відповідно, підвищили свій рівень 424 громади (29,5 %), знизили – 327 ТГ (22,7 %).

Очевидно, що поглиблення диференціації спроможностей призведе до неможливості ТГ надавати якісні та в повному обсязі публічні послуги жителям своїх громад, а також до надання публічних послуг різної якості/кількості у межах держави. Унаслідок цього реальне надання послуг не повністю узгоджується з базовими принципами реформування місцевого самоврядування, а також по суті із декларативним прагненням до забезпечення громадянам різних регіонів та громад доступу до публічних послуг однакової якості.

За підсумками 2023 р., понад 70 % (1009) ТГ перебувають в діапазоні високого (495; 34,4 %), оптимального (314; 21,8 %), задовільного (200; 13,9 %) рівнів фінансової спроможності. Порівняно з 2021 р., кількість ТГ з позитивним рівнем спроможності майже не змінилася (1034 громад - у 2021 р., 1009 громад – у 2023 р.), що може свідчити про ефективну адаптацію місцевої бюджетної політики до викликів воєнного часу.

Вважаємо, що одержані результати дослідження [22] загострили проблему підвищення ефективності системи фінансового вирівнювання (удосконалення діючої податкової системи, оновлення методичних підходів до оцінки наявних спроможностей тощо) бюджетів ТГ. Держава як гарант соціальних та економічних прав повинна забезпечувати відповідний життєвий рівень для своїх громадян незалежно від місця їх проживання. Отже існує реальна необхідність у державному регулюванні (точніше вирівнюванні) сформованої фінансової спроможності органів місцевого самоврядування задля забезпечення їх достатнім ресурсом для надання гарантованих державою публічних послуг визначеної якості та кількості. Однак, це завдання можна буде почати вирішувати лише після закінчення війни.

В умовах ведення затяжної війни з рф основні зусилля, матеріальні і фінансові ресурси значною мірою спрямовуються на потреби оборони країни. Вагому роль у цьому відіграє і державозахисна діяльність органів місцевого самоврядування та громад. Зокрема, у 2023 р. на потреби оборони ТГ добровільно перерахували понад 16 млрд грн. Ці кошти слугували надійним фінансовим буфером для військових частин, що дозволяло швидко реагувати і закривати певні поточні потреби. На виділені громадами кошти закуповували широку номенклатуру товарів: техніку і озброєння, оптичні та тепловізійні прилади, засоби зв'язку. Частина коштів спрямовувалася на виробництво боєприпасів, ремонт та утримання техніки. Водночас ті субвенції, які не були використані у 2023 р., перейшли на 2024 р. і допомогли пройти перші місяці до того, як запрацював механізм автоматичного перезарахування на військові частини військового ПДФО. Уряд ухвалював управлінські рішення з виділенням додаткових коштів, щоб військові частини оперативно пройшли перші місяці до початку перерозподілу ПДФО.

Російська агресія відчутно вплинула на виконання завдань щодо програм і проєктів регіонального розвитку, Генеральних планів розвитку населених пунктів громад, Стратегій місцевого розвитку й щорічних Планів соціально-економічного та культурного розвитку громад. Надзвичайно пізнавальною і доцільною для поширення на інші регіони є програма Комплексного відновлення території Київської області на 2023-2027 рр. [24]. Після адміністративно-територіальної реформи область налічує 69 територіальних громад, з них: 24 міських, 23 селищних, 22 сільських, об'єднаних у 7 районів. Під окупацією до 3 квітня 2022 були 15 громад Вишгородського, Бучанського і Броварського районів – а це 270 населених пунктів, 705 суб'єктів господарювання отримали пошкодження, 127 – повністю зруйновано. Навколо м. Києва знищено понад 400 тис. кв. м складів найуспішніших компаній України (20 % від загальної площі логістичних об'єктів); налічується понад 26 528 пошкоджених та зруйнованих об'єктів інфраструктури, зокрема, 1 649 багатопверхових житлових будинків і 21 954 приватних садиби та інших об'єктів, будівель і споруд. Під час бойових дій внаслідок обстрілів, авіанальотів, ракетних ударів у регіоні зафіксовано руйнування різного ступеню у 46 громадах з 69.

Отже, понад 65 % території області зазнало руйнацій внаслідок російської збройної агресії. Критичних руйнувань завдано в Бучанській, Ірпінській, Гостомельській, Бородянській, Макарівській, Дмитрівській, Великодиммерській, Пісківській ТГ. Особливий інтерес викликає зміна рівня фінансової спроможності в середовищі територіальних громад Київської області у воєнному році порівняно з довоєнним. Встановлено, що 32 ТГ підвищили рівень фінансової спроможності, з них 10 громад перейшли на вищий рівень, 7 не змінили свого стану, а 30 понизили, з них 5 перейшли на нижчий рівень. На пониження фінансової спроможності ТГ суттєво вплинули воєнні дії та місячна окупація.

Зазначимо, що План заходів заходів з реалізації у 2021-2023 рр. Стратегії розвитку Київської області на 2021-2027 рр. передбачав реалізацію 86 технічних завдань на розробку проєктів регіонального розвитку на загальну суму 13,9 млрд грн. Оцінювання результативності виконання цього Плану заходів засвідчило, що на переважну більшість технічних завдань розроблено проєкти регіонального розвитку. Водночас значний вплив на їх реалізацію мали наслідки збройної агресії рф. Це призвело до призупинення виконання значної кількості технічних завдань, реалізація яких розпочалася у 2021 р.

Починаючи з березня 2022 р., у пристроичному регіоні вживали першочергових заходів щодо відновлення зруйнованої та пошкодженої інфраструктури. У зв'язку з тим, що темпи приросту надходжень доходів до обласного бюджету значно знизилися, бюджетну політику було орієнтовано на фінансування першочергових та невідкладних видатків. Вони спрямовувалися на утримання бюджетних установ, фінансування заходів із підготовки і ведення національного спротиву та на реалізацію заходів із відновлення житла громадян, що постраждало від ворожих обстрілів й бомбардувань на території регіону. Враховуючи вищевикладене, на виконанні у 2022 р. перебувало лише 42 проєкти регіонального розвитку, не виконувалися 43 проєкти, один проєкт було виконано у 2021 р. Загальна сума витрат на реалізацію проєктів регіонального розвитку за рахунок усіх джерел фінансування у 2022 р. склала 1445,4 млн грн, що становить 48,4 % від запланованих на цей рік коштів (2987,3 млн грн) [24, с. 23].

Після звільнення регіону від російського агресора для відновлення економічного потенціалу і підвищення конкурентоспроможності виробників, розвитку інноваційних по-

тужностей та подолання наявних диспропорцій, передбачається створення 12 виробничо-логістичних й аграрно-харчових кластерів як центрів ділової активності. Вони будуть розміщені як у містах, так і на території селищних і сільських громад. Такі об'єднання включають спільні ознаки, перспективи і проблеми розвитку, на базі яких реалізуються спеціальні для цієї території регіональні програми. Ці економічні кластери об'єднують виробників основної та суміжних галузей, постачальників засобів виробництва й аграрної сировини, комплектувальних і послуг, наукові й освітні установи, інституції підтримки бізнесу та стануть сучасною базою економіки області. Постійна підтримка їх розвитку уможливить створення нових робочих місць з високим рівнем заробітної плати, зменшить маятникову міграцію між областю та м. Києвом, забезпечить збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів. Економічні кластери будуть створюватися у місцях концентрації промислових підприємств, навколо індустриальних парків та існуючих промислових зон, на територіях громад з розвинутою аграрною системою і наявністю необхідної сировини та ін. У сільських і селищних ТГ будуть розміщені такі кластери: інноваційний кластер Food for Health (Броварський район), кластер з виробництва облицювальних матеріалів (Калинівська ТГ Фастівського району), меблевий кластер Київщини (Калинівська ТГ Фастівського району, Білоцерківська міська ТГ), логістичний кластер передбачається створити у с. Гурівщина (Дмитрівська ТГ Бучанський район), кластер луб'яних культур Київщини.

На особливу увагу заслугоує План реалізації Програми комплексного відновлення території Київської області на 2023-2027 рр. [24, с. 130-149]. План реалізації включає сім ключових напрямів, частина пропозицій відноситься до сільських територій (сільських і селищних ТГ). Зокрема, напрям 5 – Розвиток потенціалу територіальних програм Київської області, включає низку завдань, виконання яких дозволить суттєво просунутись у вирішенні першочергових проблем. Ключове серед них «Підвищення рівня забезпечення різних категорій громадян доступним житлом, створення належних умов для забезпечення громадян доступним житлом, які зареєстровані та постійно проживають на території Київської області, та потребують поліпшення житлових умов відповідно до законодавства або у яких відсутнє у власності житло, шляхом надання державної підтримки на будівництво

(придбання) доступного житла або пільгових іпотечних житлових кредитів, а також будівництва доступного житла». Його реалізація забезпечується через Програму будівництва (придбання) доступного житла в Київській області на 2023-2028 роки, але почалася після звільнення у 2022 році.

Особливий інтерес викликає відродження пошкоджених та зруйнованих об'єктів інфраструктури і загалом населених пунктів у одній із найбільш постраждалих Бородянській селищній територіальній громаді (СТГ) Київської області. На основі сформованого бачення майбутнього громади та результатів проведеної діагностики на засіданні робочої групи були проаналізовані визначені Постановою КМУ від 18.07.2023 № 731 «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад» [25] на предмет їхньої відповідності та актуальності щодо Бородянської громади. За підсумками засідань робочої групи та проведених консультацій з місцевими зацікавленими сторонами було ідентифіковано 23 ідеї для проєктів місцевого розвитку, які охоплюють всі пріоритетні напрями.

Згідно Порядку визначення територій відновлення та Порядку розроблення, реалізації та моніторингу плану відновлення та розвитку регіонів і планів відновлення та розвитку територіальних громад були визначені основні напрями відновлення Бородянської громади. По кожному із напрямів відновлення сформовані основні завдання, які також були деталізовані по кожному етапу: невідкладне реагування; відновлення; розвиток. На сьогодні відбувається реалізація проєктів, на які було сформовано необхідні джерела фінансування, та проходить виготовлення проєктно-кошторисної документації на об'єкти нового будівництва і капітального ремонту. Очевидно, що реалізація зазначених вище проєктів буде розпочато за умови залучення надійних джерел фінансування.

Висновки. Вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що в умовах війни з російським агресором питання розвитку територіальних громад повинні перебувати під постійним контролем як державних органів влади, так і науковців, що дозволило б налагодити періодичний аналіз тенденцій та виявляти зміни у їхньому розвитку. Очевидно, у воєнні роки на перший план вийшли проблеми забезпечення спроможності громад виконувати свої функціональні обов'язки, спрямовані на задоволення потреб і запитів місцевого населення, надання допомоги ЗСУ

у їх боротьбі з агресором. Задля цього має бути вчасне і в повному обсязі забезпечення надходження доходів до місцевих бюджетів та нарощування дохідної бази громад, які переважно виживають за рахунок міжбюджетних трансфертів.

Виявлено, що за підсумками 2023 р., понад 70 % (1009 одиниць) ТГ перебувають в діапазоні високого (495; 34,4 %), оптимального (314; 21,8 %) та задовільного (200; 13,9 %) рівнів фінансової спроможності. Водночас майже 30 % (429 одиниць) ТГ перебувають у діапазоні критичного (182; 12,7 %) та низького (247; 17,2 %) рівнів спроможності і їх реальні доходи необхідно збільшити у 1,5-4 рази. Останні і вимагають пошуку нових джерел дохідної бази громад.

Обґрунтовано, що одним з інструментів нарощення доходів бюджету ТГ є такі природні ресурси як капітал природного походження, який можна залучити до господарського обороту, оскільки він має вартість як товар та споживчу вартість, внаслідок чого спроможний реально задовольняти запити громадян. Отже, природні умови і ресурси – господарські ресурси природного походження. Їх ключовою ознакою є природно-ресурсний потенціал, а їх використання та привласнення доходу на території громади закріплено за органом місцевого самоврядування.

Крім цього, слід врахувати такий інструмент регулювання фінансової системи як використання показників капіталізації для сфери природних ресурсів. Капіталізація природних ресурсів виглядає як процес поступового нарощення вартості природних ресурсів – основної складової природного капіталу. Середня прибутковість використання природних ресурсів співпадає з рентними показниками. Загальний рівень капіталізації активів в Україні становить 14,5 %, ставка капіталізації для земельних ресурсів – 18 %, водних – 12 %, лісових – 4,4 %, тобто, останні недокапіталізовані, а, отже, слабкі можливості їх використання у фінансових операціях. Водночас широкий спектр рентних платежів за наявності природних активів у громаді теоретично може бути використаний для отримання суттєвого доходу. Однак невирішеним залишається те, що значну кількість потенційних природних активів не залучено в економічну діяльність, а, отже, їх неідентифіковано щодо місцевих умов, неоцінено і не включено до бухгалтерської звітності. Цілком логічно, що цю проблему необхідно вирішити у найближчий період часу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про утворення та ліквідацію районів. Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 №807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>
2. Мінінфраструктури: Понад 90% громад розробляють або вже затвердили стратегічні документи розвитку. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mininfrastruktury-ponad-90-hromad-rozrobliaiut-abo-vzhe-zatverdily-stratehichni-dokumenty-rozvytku>
3. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні-DESPRO». К.: ТОВ «Софія-А». 2012. 88 с.
4. Бойко Н. І., Васильченко Г. В., Гірчак І. Я., Лукша Є. О., Оленковська Л. П., Парасюк І. Л., Ревенко Т. М., Серебрянська Д. М., Стасюк Р. П. Моделі місцевого економічного розвитку. Успішні практики. 2019. Проект ПУЛЬС: Асоціація міст України, вул. Січових стрільців, 73, 11 поверх, м. Київ, 04053. 141 с.
5. Глинський, Н. Характеристика поняття «місцевий розвиток» через призму трансформації національного господарства України. Економіка та суспільство, 2022. Вип. (38). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-39>
6. Латко Ярослава. Щодо підсумків круглого столу «Планування відновлення територіальних громад і регіонів у контексті євроінтеграції України і воєнних викликів». URL: <https://www.csi.org.ua/news/shhodo-pidsumkiv-kruglogo-stolu-planuvannya-vidnovlennya-terytorialnyh-gromad-i-regioniv-u-konteksti-eyvointegracziyi-ukrayiny-i-voeyennyh-vyklykiv/>
7. Ткачук А., Кашевський В., Мавко П. Стратегічне планування в громаді. Київ: УКЦ «Легальний статус», 2016. 96 с.
8. Бабенко К. Є. SWOT-аналіз території як передумова формування стратегічного бачення її економічного розвитку. Економіка та держава. 2020. № 6. С. 126-130. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.6.126
9. Методика формування спроможних територіальних громад. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 34). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>
10. Остапенко П. Критерії спроможної громади: досвід України. URL: <https://decentralization.ua/news/17809>
11. Список територіальних громад України станом на 01.02.2023 р. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D
12. Казюк Я., Венцель В., Герасимчук В. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. URL: <https://decentralization.ua/news/17881>
13. Територіальні громади з критичним рівнем фінансової спроможності за підсумками 2023 року (182 громади). URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1371/5_%D0%A4%D1%96%D0%BD_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC_%D0%B7%D0%B0_2023_%D1%80_-_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C.pdf
14. Фінансова спроможність громад за 2023 р. Високий рівень. pdf. (495 громад). URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1368/1_%D0%A4%D1%96%D0%BD_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4_%D0%B7%D0%B0_2023_%D1%80_-_%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C.pdf
15. Городенська Людмила. Звіт про виконання плану діяльності за 2023 рік. URL: <https://klshkovetska-gromada.gov.ua/zvit-pro-vikonannya-planu-diyalnosti-za-2023-rik-11-12-40-15-02-2024/>
16. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів; [за ред. М.А. Хвесика]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 264 с.
17. Хвесик М. А., Бистряков І. К., Клиновий Д. В. Фінансово економічний механізм реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами. Економіка України. 2018. №3. С. 3-20.
18. Сундук А. М., Шашула Л. О. Капіталізація природних ресурсів як фактор розвитку фінансової системи України. 2 с. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/136.pdf>
19. Рентна плата за користування природними надрами. URL: https://eiti.gov.ua/podatkoviplatezhi/rentna_plata_za_koristuvannya_nadrami/
20. Земельний кодекс України. Закон України від 25.10.2001. № 2768-III . Офіційний вісник України. 2001 №46.
21. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/>
22. Казюк Я., Венцель В., Герасимчук В. Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років). URL: <https://decentralization.ua/news/18171>
23. Піддубний І. Як змінилися бюджети громад під час війни. Яка ситуація із надходженнями до місцевих бюджетів і де громади шукають додаткові доходи? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/>
24. Програма Комплексного відновлення території Київської області на 2023-2027 роки. Затверджено рішення Київської обласної ради від 17 жовтня 2023 року № 726-21-VIII. 149 с. URL: <https://kor.gov.ua/rishennia/zatverdzhennia-prohramy-kompleksnoho-vidnovlennia-terytorii-kyivskoi-oblasti/>

25. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2023 № 731. Офіційний вісник України. 2023. №72.

REFERENCES

1. Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.07.2020 No. 807-IX [About the formation and liquidation of districts. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 17, 2020 No. 807-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

2. Mininfrastruktury: Ponad 90% hromad rozrobliaiut abo vzhe zatverdily stratehichni dokumenty rozvytku [Ministry of infrastructure: More than 90% of communities are developing or have already approved strategic development documents]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/mininfrastruktury-ponad-90-hromad-rozrobliaiut-abo-vzhe-zatverdily-stratehichni-dokumenty-rozvytku>

3. Berdanova, O., Vakulenko, V. (2012). Stratehichne planuvannia mistsevoho rozvytku: praktychnyi posibnyk [Strategic planning of local development: a practical guide]; The Swiss-Ukrainian project «Supporting decentralization in Ukraine-DE-SPRO». K.: «Sofia-A» LLC. 88 p.

4. Boyko, N. I., Vasylychenko, G. V., Hirchak, I. Ya., Luksha, E. O., Olenkovska, L. P., Parasyuk, I. L., Revenko, T. M., Serebryanska, D. M., Stasiuk, R. P. (2019). Modeli mistsevoho ekonomichnoho rozvytku. Uspishni praktyky. Proekt PULS: Asotsiatsiia mist Ukrainy [Models of local economic development. Successful practices. PULSE Project: Association of Cities of Ukraine], Kyiv. 141 p.

5. Hlynskyi, N. (2022). Kharakterystyka poniattia «mistsevyi rozvytok» cherez pryzmu transformatsii natsionalnoho hospodarstva Ukrainy [Characteristics of the concept of «local development» through the prism of the transformation of the national economy of Ukraine]. *Economy and society*, Vol. (38). Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-39>

6. Latko Yaroslav. Shchodo pidsumkiv kruhloho stolu «Planuvannia vidnovlennia terytorialnykh hromad i rehioniv u konteksti yevrointehratsii Ukrainy i voiennykh vyklykiv». [Regarding the results of the round table «Planning for the restoration of territorial communities and regions in the context of the European integration of Ukraine and military challenges»]. Available at: <https://www.csi.org.ua/news/shhodo-pidsumkiv-kruglogo-stolu-planuvannya-vidnovlennya-terytorialnyh-gromad-i-regioniv-u-konteksti-yevrointegratsiyi-ukrayiny-i-voyennyh-vyklykiv/>

7. Tkachuk, A., Kashevskiy, V., Mavko, P. (2016). Stratehichne planuvannia v hromadi. [Strategic planning in the community]. Kyiv: UCC «Legal Status». 96 p.

8. Babenko, K. Ye. (2020). SWOT-analiz terytorii yak peredumova formuvannia stratehichnoho bachennia yii ekonomichnoho rozvytku [SWOT anal-

ysis of the territory as a prerequisite for the formation of a strategic vision of its economic development]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and the state]. № 6. 126-130 pp. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.6.126

9. Metodyka formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad [Methodology of formation of capable territorial communities]. Approved by Resolution No. 214 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 8, 2015 (as amended by Resolution No. 34 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 24, 2020). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>

10. Ostapenko, P. Kryterii spromozhnoi hromady: dosvid Ukrainy [Criteria of a capable community: the experience of Ukraine]. Available at: <https://decentralization.ua/news/17809>

11. Spysok terytorialnykh hromad Ukrainy stanom na 01.02.2023 r. [List of territorial communities of Ukraine as of February 1, 2023]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D

12. Kazyuk, Ya., Wenzel, V., Gerasimchuk, V. Otsinka finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad za pidsumkamy 2023 roku [Assessment of the financial capacity of territorial communities based on the results of 2023]. Available at: <https://decentralization.ua/news/17881>

13. Territorial communities with a critical level of financial capacity as of 2023 (182 communities) [Terytorialni hromady z krytychnym rivnem finansovoi spromozhnosti za pidsumkamy 2023 roku (182 hromady)]. Available at: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1371/5_%D0%A4%D1%96%D0%BD_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%0%BC_%D0%B7%D0%B0_2023_%D1%80_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%9_%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%B%D1%8C.pdf

14. Finansova spromozhnist hromad za 2023 r. Vysokyi riven [Financial capacity of communities for 2023]. High level. pdf. (495 communities). Available at: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1368/1_%D0%A4%D1%96%D0%BD_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4_%D0%B7%D0%B0_2023_%D1%80_%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C.pdf

15. Horodenska, L. Zvit pro vykonannia planu diialnosti za 2023 rik [Report on the implementation of the activity plan for 2023]. Available at: <https://kliskovetska-gromada.gov.ua/zvit-pro-vikonannya-planu-diyalnosti-za-2023-rik-11-12-40-15-02-2024/>

16. Khvesyuk, M. (2016). Kompleksna ekonomichna otsinka pryrodnykh resursiv [Comprehensive economic assessment of natural resources]. 264 p.

17. Khvesyuk, M. A., Bystryakov, I. K., Klynovyi, D. V. (2018). Finansovo ekonomichni mekha-

nizm rekonstruktyv noho rozvytku Ukrainy na zasakh detsentralizovanoho upravlinnia pryrodnykh resursamy [Financial and economic mechanism reconstructive development of Ukraine on the basis of decentralized management natural resources]. *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine] . No. 3. 3-20 pp.

18. Sunduk, A. M., Shashula, L. O. Kapitalizatsiia pryrodnykh resursiv yak faktor rozvytku finansovoi systemy Ukrainy [Capitalization of natural resources as a factor in the development of the financial system of Ukraine]. Available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/136.pdf>

19. Rentna plata za korystuvannya pryrodnykh nadramy [Rent for the use of natural resources]. Available at: https://eti.gov.ua/podatkovy-platezhi/rentna_plata_za_korystuvannya_nadrami/

20. Zemelnyi kodeks Ukrainy (2001). Zakon Ukrainy vid 25.10.2001. № 2768-III [Land Code of Ukraine. Law of Ukraine dated 10/25/2001. No. 2768-III]. Official Gazette of Ukraine. No. 46.

21. Onyshchuk, I. Analiz mistsevykh biudzhektiv za 2023 rik [Analysis of local budgets for 2023]. Available at: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhektiv-za-2023-rik/>

22. Kazyuk, Ya., Wenzel, V., Gerasimchuk, V. Porivnialnyi analiz finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad (na osnovi pokaznykiv 2021 ta 2023 rokiv) [Comparative analysis of the financial capacity of territorial communities (based on the indicators of 2021 and 2023)]. Available at: <https://decentralization.ua/news/18171>

23. Poddubny, I. Yak zminylysia biudzhety hromad pid chas viiny. Yaka sytuatsiia iz nadkhodzhenniamy do mistsevykh biudzhektiv i de hromady shukaiut dodatkovy dokhody? [How community budgets changed during the war. What is the situation with revenues to local budgets and where are communities looking for additional income?] Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/>

24. Prohrama Kompleksnoho vidnovlennia terytorii Kyivskoi oblasti na 2023-2027 roky. Zatverdzheno rishennia Kyivskoi oblasnoi rady vid 17 zhovtnia 2023 roku № 726-21-VIII. 149 s. [The Program of Complex Restoration of the Territory of Kyiv Oblast for 2023-2027. The decision of the Kyiv Regional Council dated October 17, 2023 No. 726-21-VIII was approved. 149 p.]. Available at: <https://kor.gov.ua/rishennia/zatverdzhennia-prohramy-kompleksnoho-vidnovlennia-terytorii-kyivskoi-oblasti/>

25. Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i terytorialnykh hromad. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.07.2023 № 731. [On the approval of procedures for the restoration and development of regions and territorial communities. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 18.07.2023 No. 731]. Official Gazette of Ukraine. 2023. No. 72.

Financial capacity of Ukraine territorial communities under the conditions of war

Shust O., Varchenko O., Krysanov D., Herasymenko I., Drahan O., Tkachenko K.V., Zubchenko V.

It has been established that the methodological approach to determination of the general level of territorial communities capacity is simplified, and therefore the share of communities with a low level of capacity (up to 1%) is extremely small. Methodical approaches and an algorithm for calculating the financial capacity of all territorial communities of Ukraine for the pre-war 2021 and war-time 2023 years are proposed, based on which it was determined that the number of communities with a positive (high, optimal, satisfactory) level of capacity has not changed. The obtained results allow us to draw a conclusion about the effective adaptation of the budget policy of local self-government bodies to the challenges of wartime.

It has been revealed that under the conditions of martial law in the country, there was a polarization of territorial communities according to the levels of financial capacity: the high level increased by 13.5 %, the critical level increased by 36.8 %, but the share of capable communities from the optimal level group decreased by 6.3 %, satisfactory by 24.0%, low by 8.9 %. If in 2021 territorial communities with a high and critical level of financial capacity numbered 569 communities (about 40% of the total number of 1438 communities), then in 2023 – 677 (47 %), or there was an increase in their number by 19 %. It has been calculated that the increase of polar (high and critical level) communities is 108 units and corresponds to the number of intermediate (optimal, satisfactory, low level) communities, and the quantitative composition of diametrically located groups of communities increased by 7.5 %.

It has been established that under the conditions of war, the differentiation of territorial communities of various functional purposes in terms of filling level of local budgets is increasing, in particular, for the two years 2021-2023, the revenue part of rural territorial communities budget increased by 134.5 %, town and city - by more than 128 %, m Kyiv - by 121 %, regional - by 113.5%. It has been concluded that the disproportionate growth is due to the increase of the personal income tax for this period by more than a third and its share in the revenue structure increased from 60 % to 65 %, and proposals were also implemented regarding a 4 % increase in the rate of inclusion of personal income tax in local budgets (except for the budget of the city of Kyiv).

It has been emphasized that the Russian aggression caused significant losses to the social infrastructure and industrial potential of the Kyiv region, forced a large part of the population to become internally displaced persons or spontaneously migrate

abroad. After the liberation of the capital region from the occupiers, who were there for more than a month, the restoration of facilities and engineering networks of critical infrastructure, and then housing and communal services, began. It is well-founded that the repair of damaged and the reconstruction of destroyed

objects can take several years, and the main restraining factor is the lack of financial and material resources, the lack of qualified labor, etc.

Key words: territorial communities, financial capacity, local budgets, local programs, restoration of liberated settlements.

Copyright: Шуст О.А. та ін. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ORCID iD:

Шуст О.А.

Варченко О.М.

Крисанов Д.Ф.

Герасименко І.О.

Драган О.О.

Ткаченко К.В.

Зубченко В.В.

<https://orcid.org/0000-0001-7066-8020>

<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

<https://orcid.org/0000-0002-9065-3325>

<https://orcid.org/0000-0002-7829-8009>

<https://orcid.org/0000-0001-6431-8825>

<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>

<https://orcid.org/0000-0002-1292-1726>